

ШЕДЕВРИ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЕВ'ЯНОГО ЗОДЧЕСТВА XVII - XVIII СТ.

Левицька Надія Миколаївна

Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна
nadejda_ist@ukr.net

Українська дерев'яна архітектура має тисячолітні традиції. Протягом багатьох віків у процесі невпинного розвитку і вдосконалення відбираються найдоцільніші прийоми та форми. Саме вони лягли в основу рис народної архітектури. І саме в цій архітектурі з найбільшою силою виявився будівничий геній народу.

Народна дерев'яна архітектура, як і народне мистецтво, в усі часи були тими життєдайними джерелами, звідки черпали натхнення багато видатних митців. На жаль дерев'яні споруди не довговічні. Народні майстри здебільшого ставили дерев'яні церкви на таких місцях, де б вони гармонійно доповнювали ландшафт.

У гірських районах Карпат їх уціліло значно більше, але й тут вони потребують ретельної охорони. Українські дерев'яні церкви дуже різноманітні і за своїми формами і за художньою образністю. У кожній історико-географічній області склалися свої стилістичні особливості. Проте всім українським дерев'яним спорудам притаманні й загальні риси. Для української архітектури характерні перепади даху, так звані "золами", що ілюзорно підвищують всередині висоту споруди.

В основі композиції дерев'яного храму лежала відповідність церковній символіці, гармонійне сполучення об'ємів, ярусність, всефасадність і симетричність. Церкви кожного регіону України мали свої архітектурно-композиційні особливості. На Поділлі та у Галичині в XVII–XVIII ст. був поширений тип тризрубної церкви з однією або трьома банями. У XVIII ст. на Придніпров'ї та Слобожанщині, а також на Бойківщині в Карпатах набули поширення монументальні дерев'яні церкви з підкресленою вертикальною баштовою композицією. На Київщині утворилися дві школи дерев'яного церковного будівництва: центрально-поліська і середньо-наддніпрянська кийвська. Найвеличніші дерев'яні церкви збудовані переважно у XVII–XVIII ст.[1]

Намітити історичний розвиток церковного дерев'яного будівництва тим важче, що в різних місцевостях зустрічаються деякі відмінні типи будови, - зміна форм не скрізь наступала одночасно в залежності від світових стилів.

Такою околицею є передовсім Бойківщина в Карпатах. Особливої уваги заслуговує конструкція й самий спосіб будування бойківських церков. Ступінчасто-пірамідальне перекриття бойківських церков свідчить про незвичайну давнину.

Оригінальний вигляд бойківських багатоповерхових церков із численними ступінчастими переходами й дошками давав привід деяким дослідникам й аматорам шукати подібності з норвезькими церквами й навіть індійськими погодами.

Переважає більшість бойківських церков побудована у XVIII ст. – лише одна, можливо, в 1641 р. (перехресна на Закарпатті) – але в найстарших церквах сусідніх із Бойківщиною місцевостей, баланс підприємства навіть н цілій Галицькій рівнині й Волині, зустрічаємо ознаки того самого “бойківського”, себто первісного, типу церков із пірамідально-ступінчастим перекриттям.

Виразну групу складають церкви Поділля та Волині – тризрубні з одного і трьома банями. Старші зразки цих будов, що збереглися переважно в західній і центральній частині Поділля, мають над бабинцем і вівтарем звичайне перекриття, тоді як середній зруб перекритий восьмигранною невисокою й малорозвиненою банею.

Що до Галицької рівнини можна вказати на незначні відміни в будовах Центральної, Північної та Західної Галичини. Але і в цих двох останніх округах будівництво має деякі особливості лише тому, що зберегло певні архаїзми – в північній частині (Рава Руська, Сокаль) – спокійні форми ренесансових бань.

Будови Середнього Придніпров'я відзначаються великою видовженістю форм і – впливом головним чином стилю рококо – витонченими й легкими банями.

На Слобожанщині дерев'яне будівництво постало щойно у XVIII ст. руками тих переселенців, що приходили з Правобережжя. Все-таки під впливом своєї доби, соціальних відносин, географічного положення та інших обставин слобожанські церкви відмінні в деталях – при великій кількості поверхів спідні частини значно масивніші, тоді як верхні й особливо кулясті маківки – дуже тонкі, часами навіть непропорціонально до основи. Збережені чудові зразки п'ятибанних церков Придністров'я належать до найвищих досягнень української будівельної умілості.

Видатним пам'ятником дерев'яної церковної архітектури України XVIII ст. є Троїцький собор у Новоселиці (нині м. Новомосковськ Дніпропетровської обл.). На замовлення старшин і всього козацького товариства Запорізької Січі його збудував майстер зі Слобожанщини Яким Погребняк у 1773-1781 роках. Для дерев'яних церков Подніпров'я та Лівобережжя XVIII ст. характерна урочиста вертикально-центрична пірамідальна композиція з високими центральними банями, бічні зруби виконували роль контрфорсів, що дало змогу будувати дерев'яні храми висотою до 40 м та використати ці композиційні рішення у майбутньому. Необхідно відзначити, що накопичений величезний архітектурний досвід у сакральному дерев'яному будівництві особливо себе проявив у добу Гетьманщини (1648-1781 рр.). Спадщина цього періоду є найсвоєріднішим українським внеском до скарбниці світової архітектури[3].

Ще одним шедевром дерев'яної церковної архітектури національного значення є церква св. Юра у Дрогобичі, яка внесена до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Найвідоміша дерев'яна церква країни. Дерев'яна тридільна(тризубна) церква, споруджена у стилі українського Відродження в

XVI - XVII ст. у селі Надіїв, а в 1657 р. перевезена до Дрогобича. В інтер'єрі чудовий іконостас 1659 р. та розписи XVII ст.[4].

Символічне втілення патріотичних почуттів було здійснене шляхом формування архітектурного образу православної церкви, як духовної матері усіх українців. Архітектурними засобами також була втілена ідея української державності у дерев'яних три-, п'яти-, дев'ятиверхих церквах.

Рококо позначилось на підвищенні загальної висоти церкви та заломів. Завдяки його впливу церкви набрали грації, легкості і стилістичної шляхотної стрункості. Рококова легкість в пропорціях і невдержиме бажання піднести будівлю вгору проявилась у дерев'яних церквах Лівобережної України та Придніпрянщини (Черкаський Бишкін, 1751 р.; Лиман 1798 р.; Берека 1787 р.; Зіньків 1759 р.; Новгород Сіверський 1767 р.; Хмелів 1772 р.; Верхній Бишкін 1772 р.). Інші декоративні елементи рококового стилю не знайшли застосування у дерев'яній церкві.

Список літератури

1. Асеєв Ю.С. Архітектурні пам'ятки України./ Ю. Асеєв. – К.: Рад. школа, 1970 р. – 88 с.
2. Левицька Н. М. Історія і культура України [Електронний ресурс] / Н. М. Левицька, О. З. Силка, С. І. Береговий та ін.; за ред. Н. М. Левицької. – Київ : НУХТ, 2020. – 495 с.
3. Макаров А.М. Світло українського бароко. / А.М. Макаров. – К. : Мистецтво, 1994 р. – 288 с.
4. Епохи розвитку української та світової культури у визначних пам'ятках і шедеврах: навч.- наоч. посіб. [Електронний ресурс] / С.І Береговий, Н.М. Левицька. – К. : НУХТ, 2017. – 224 с.